Geir Atle Ersland
professor of Medieval and Urban history
UNESCO Chair 2016 –2017
University of Bergen
Department of Archaeology, History,
Culture and Religion
geir.atle.Ersland@uib.no
90169073

Perspektiv på Bryggen og det historiske bylandskapet

Bergen desember 2022

1. Bryggen som historisk bydel

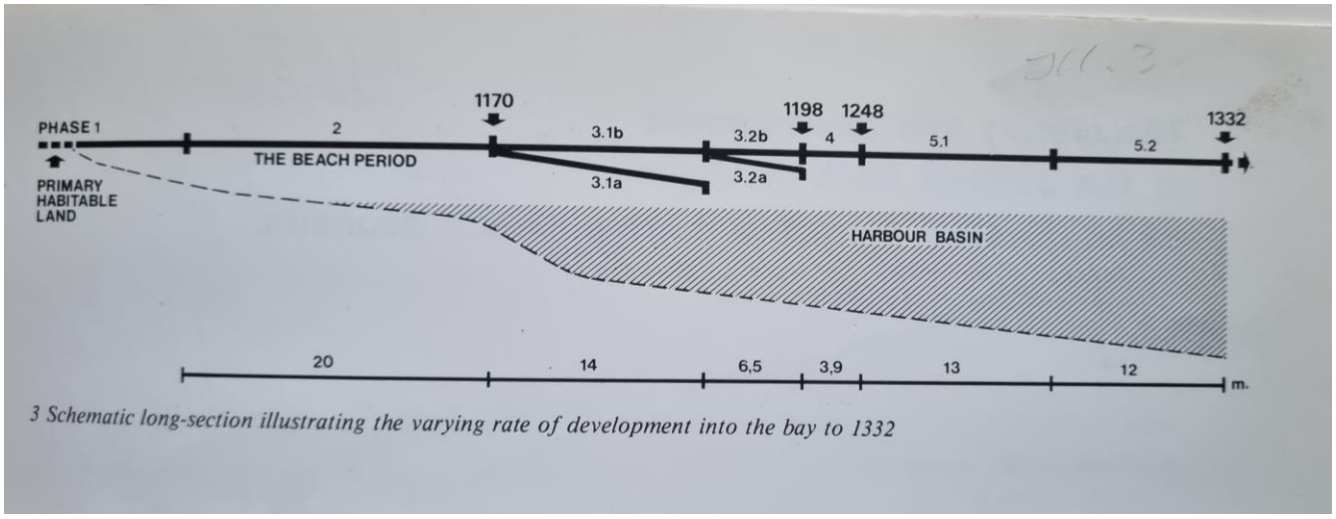

3 Schematic long-section illustrating the varying rate of development into the bay to 1332

Dette snittet er helt sentralt når det gjelder å forstå verdensarvstedet Bryggen. Det viser hvordan Vågen har blitt fylt ut fra 11-hundretallet til 1332. Slike utfyllinger ble gjort etter de store bybrannene, den siste som er markert på denne tegningen er brannen i 1332.

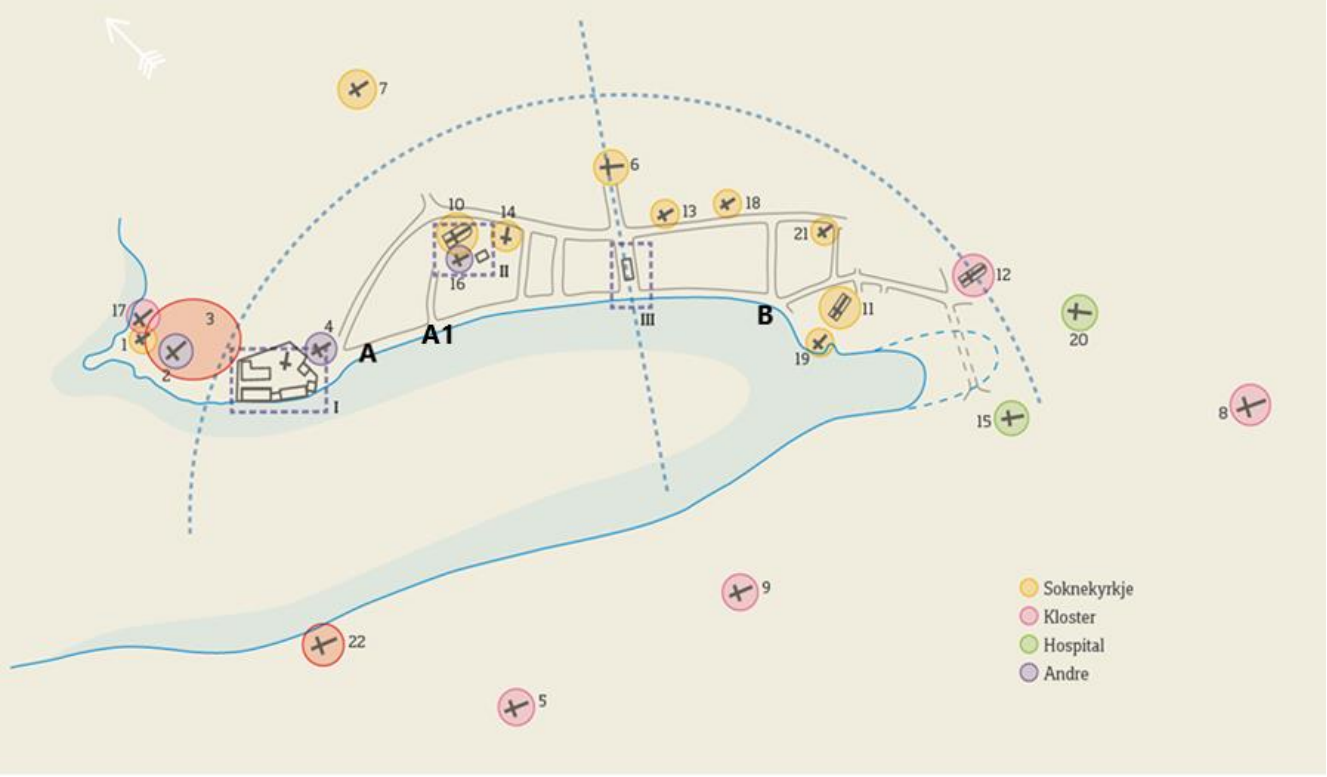

Kart over Bergen ca1300, konstruert ved å bruke kart fra det 17-til det 19 århundre, samt skriftlige og arkeologiske data, inkludert kailinje fra 1332. Bokstav A til B markerer det middelalderske Bryggen, strekningen A –A1 brant ned i 1527. Dette viser en typisk nordeuropeisk havneby, en halvsirkel der midtaksen markerer sentrum med torg og rådhus (III) og en stor kirke (Nikolaikirken, 6). (Ersland 2011B, s. 85)

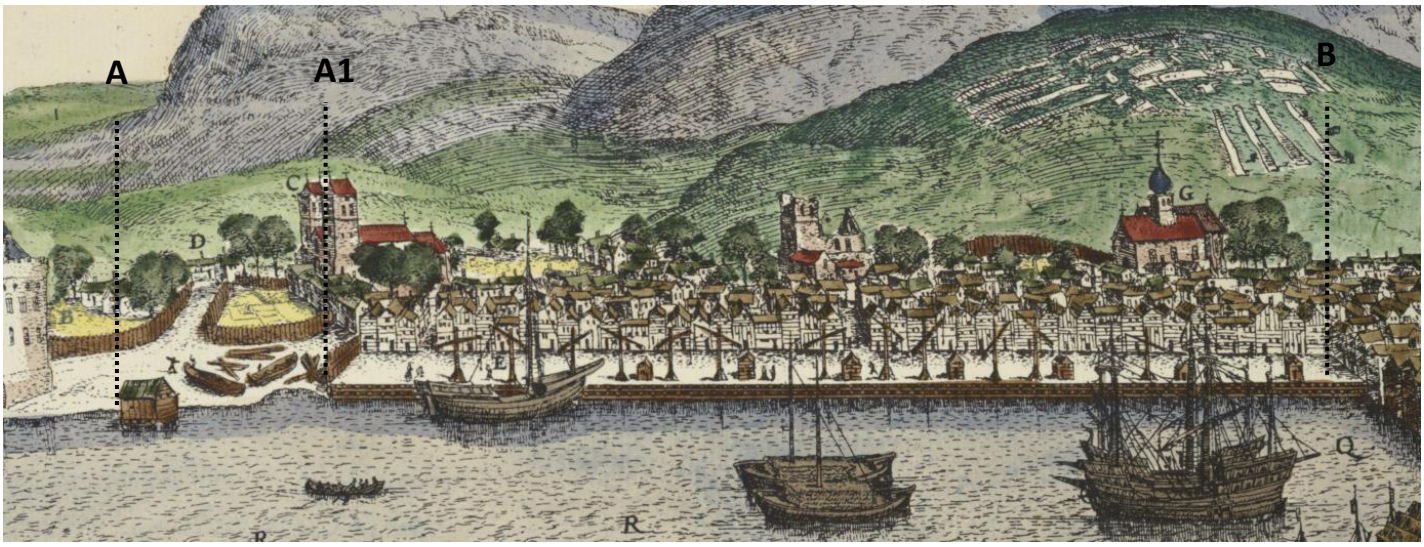

Dette er Bergen tegnet omkring 1580. På denne tiden hadde kaien ekspandert videre ut i havnen. Brannen før denne tegningen skjedde i 1476, og det vi ser her er fasaden mot havnen fra tiden etter 1476. kai flaten er utstyrt med skur og vippebommer til lasting og lossing.

Det er den samme kaifronten vi ser på dette bildet fra 1768. Bygningene som er markert med gult er de som står fremdeles etter bybrannen i 1702. (Utsnitt fra Reichborns Handelscontoiret udi Bergen, 1768. Bergen byarkiv).

Foto: UBB bros 00763_sm

Det er ikke kjent en dokumentert utfylling i Vågen mellom brannen i 1476 og 1900. Da var fasadelinjen og kaifronten den samme som 400 år tidligere. Men i perioden 1900 1921 ble bryggekaien utvidet fra Torget til Dreggen. Dette skjedde i to etapper, fra Torget til Nikolaikirkeallmenning i 1900 – 1901 (Ersland 2022), og fra Nikolaikirkealmenning fra 1917 – 1921 (Skivenes 2022).

Foto: UBB gem 020 1_md

2. Hva er tilbake av det gamle Bergen sentrum?

Dette kartet fra 1848 viser I detalj havnen og de utbygde områdene bak. Dette er hele den tettbebygde byen for 170 år siden. Gatemønsteret og eiendomsstrukturen, det morfologiske mønsteret er intakt. Bryggensiden av Vågen har fremdeles sitt middelalderske preg, på samme måte som den motsatte siden har beholdt sitt mønster fra den tiden disse ble utbygd, hovedsakelig mellom det 16. og det 18 århundre. Slik var situasjonen også omkring 1900. Det meste av havneområdet på dette kartet er blitt ødelagt. Ikke bare bygningene, men også gate- og tomtestrukturen er blitt utslettet.

På et flyfoto kan vi markere utkantene av det bebygde området i 1848, med rød stiplet linje, og vi kan legge blå farge på det som er ødelagt siden 1900. Fra denne høyden kan vi tydelig se hvor viktig Bryggen-delen av den middelalderske havnen er. Bryggen er den middelalderske havnefasaden. Utbygningen i årene 1900 – 1921 var i prinsippet en fortsettelse av utfyllingsprosessen fra de første 400 årene av byens historie.

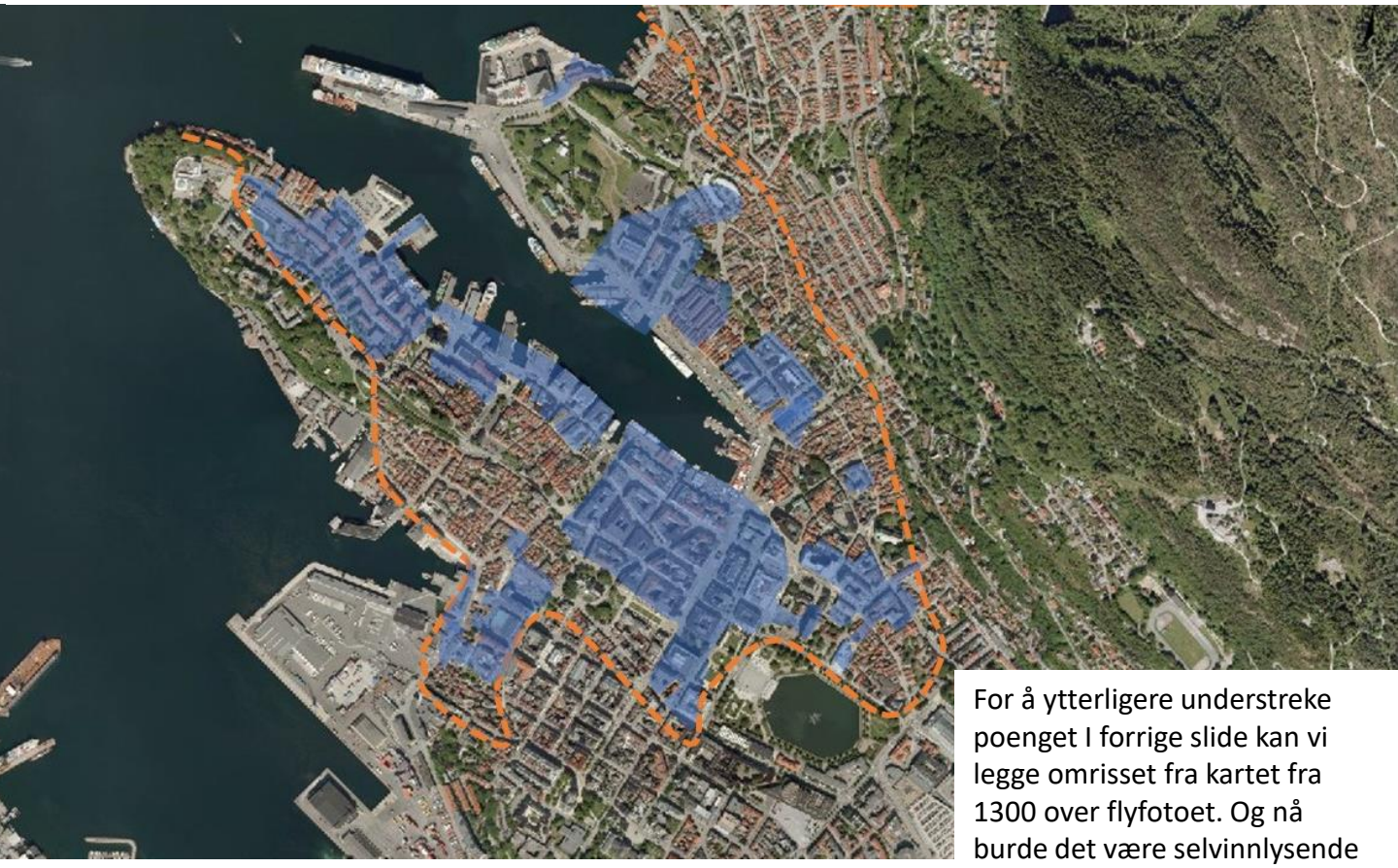

For å ytterligere understreke poenget I forrige slide kan vi legge omrisset fra kartet fra 1300 over flyfotoet. Og nå burde det være selvinnlysende hvorfor Bryggen og havnelinjen foran må behandles med ytterste varsomhet. Den representerer del av et urbant landskap med et morfologisk mønster som forteller historien fra byens begynnelse til i dag.

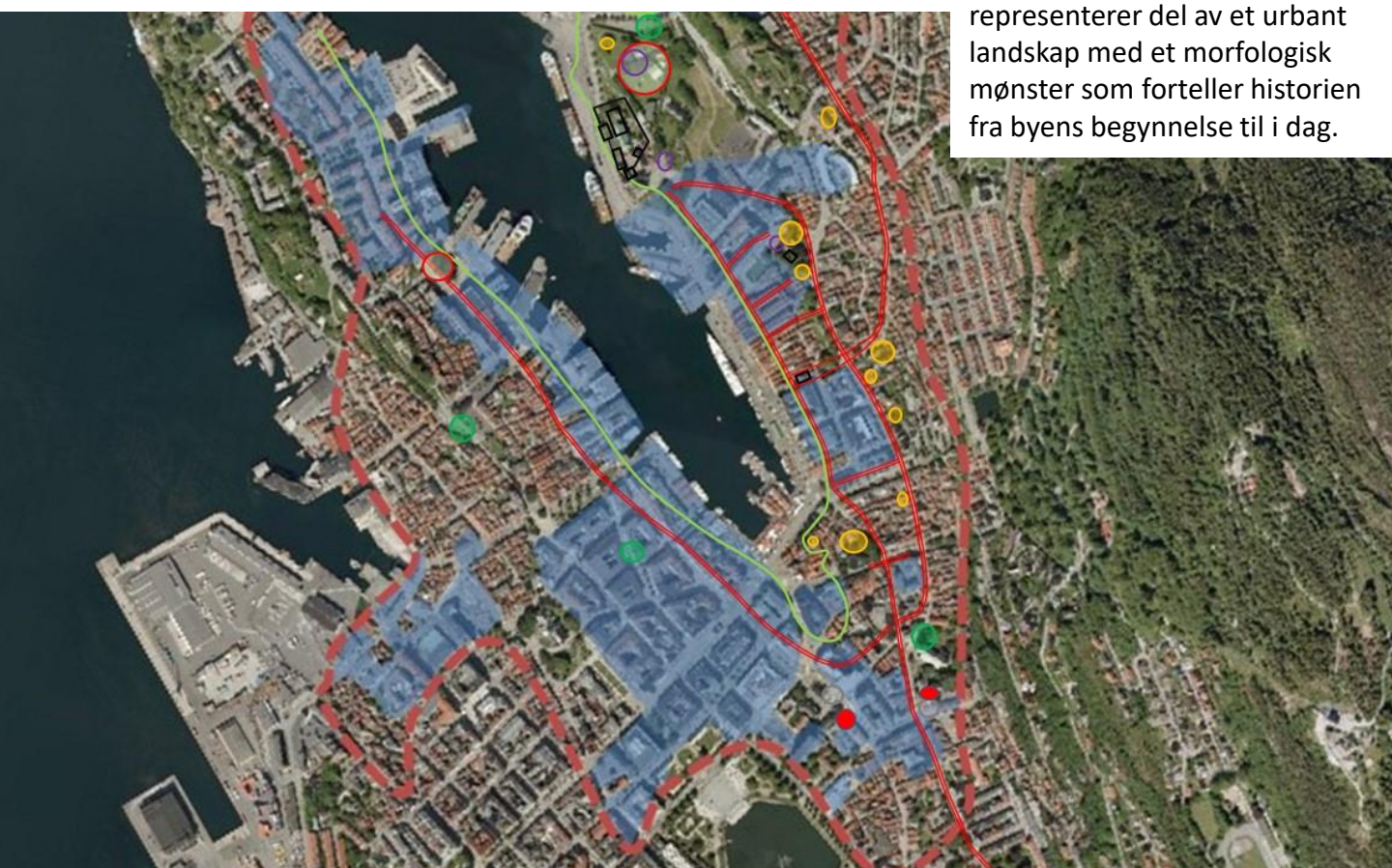

Sjøbasert kommunikasjonsstruktur.

Ved midten av 1800 tallet var trafikkmønsteret i Bergen i tråd med slik det hadde utviklet seg fra byens eldste tid. Vågen var byens hoved-trafikkåre til og fra byen. Allmenningene, sammen med passasjer og smug, var derfor orienterte mot Vågen. Byens hovedgateløp gikk fra nord via Øvregaten, rundet Vågsbunnen og fortsatte via Strangaten utover mot Nordnespynten . Dette lange gateløpet fungerte som internkommunika-sjonsåre , og gikk parallelt med havnelinjen langs Vågen.

Vågen er også i dag en del av en sjøbasert kommunikasjonsstruktur. Rutegående lokaltrafikk har hovedterminal ved strandkaien, de ytre områdene er fremdeles viktig for nyttetrafikk, mens de indre områdene blir besøkt av et stadig økende antall fritidsbåter. Dessuten har arrange-menter som Tall Ships Race og Nordsteam vist at Vågen er egnet til å gi en historisk ramme omkring arrangementer som mobiliserer et massepublikum.

Landbasert kommunikasjonsstruktur

Fra 1950-tallet og utover. ble landbasert kommunikasjon dominerende også i det eldste byområdet. Biltrafikken tok over den gamle gate og allmenningsstrukturen, både som intern kommunikasjon og ut av byen. Biltrafikken har aldri tilpasset seg det historiske kommunikasjons-mønsteret, snarere gått på tvers av dette. På flyfotoet er hovedtrekkene i dagens landbaserte trafikksystem inntegnet. I de siste tiårene er en del av dette lagt utenom sentrum gjennom et system av tunneler, men mye går fremdeles gjennom det eldste historiske bysentrum, og hindrer den historiske forbindelsen mellom kaiene langs Vågen og den bakenforliggende bebyggelsen, særlig gjelder dette Torget og Bryggen.

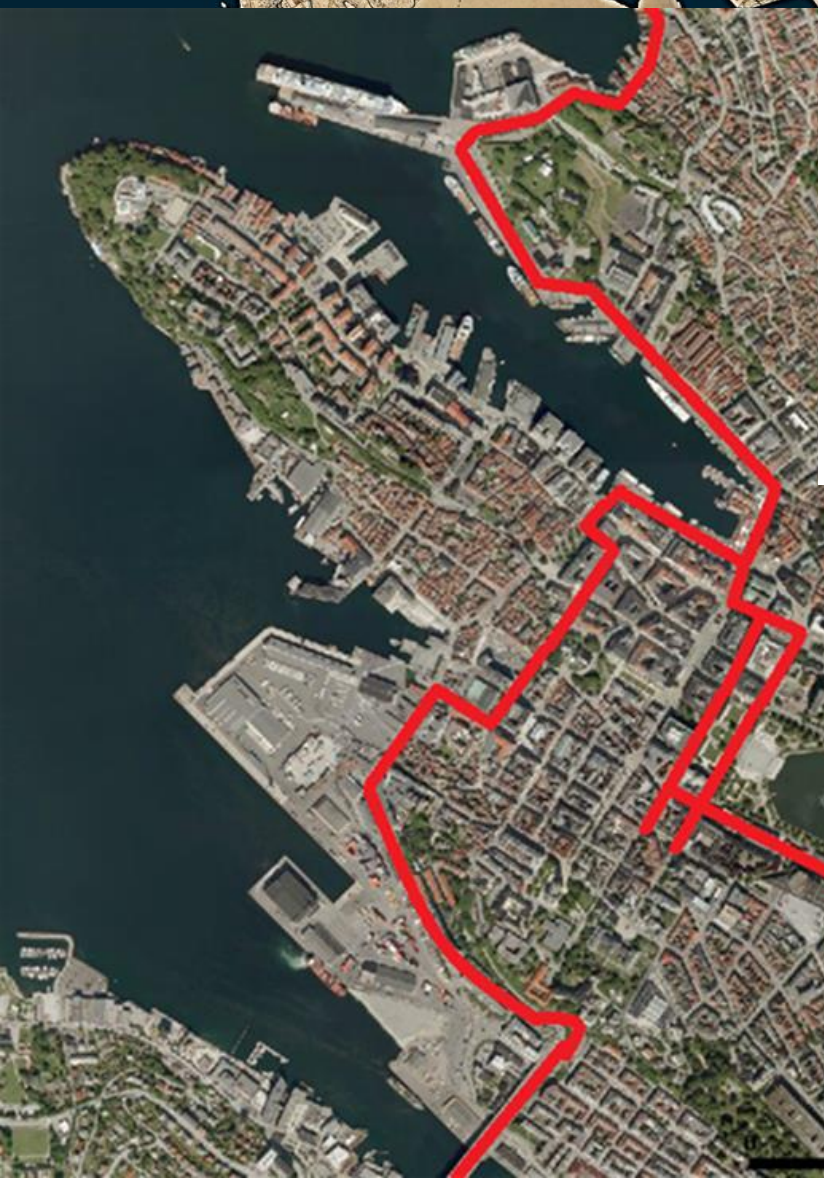

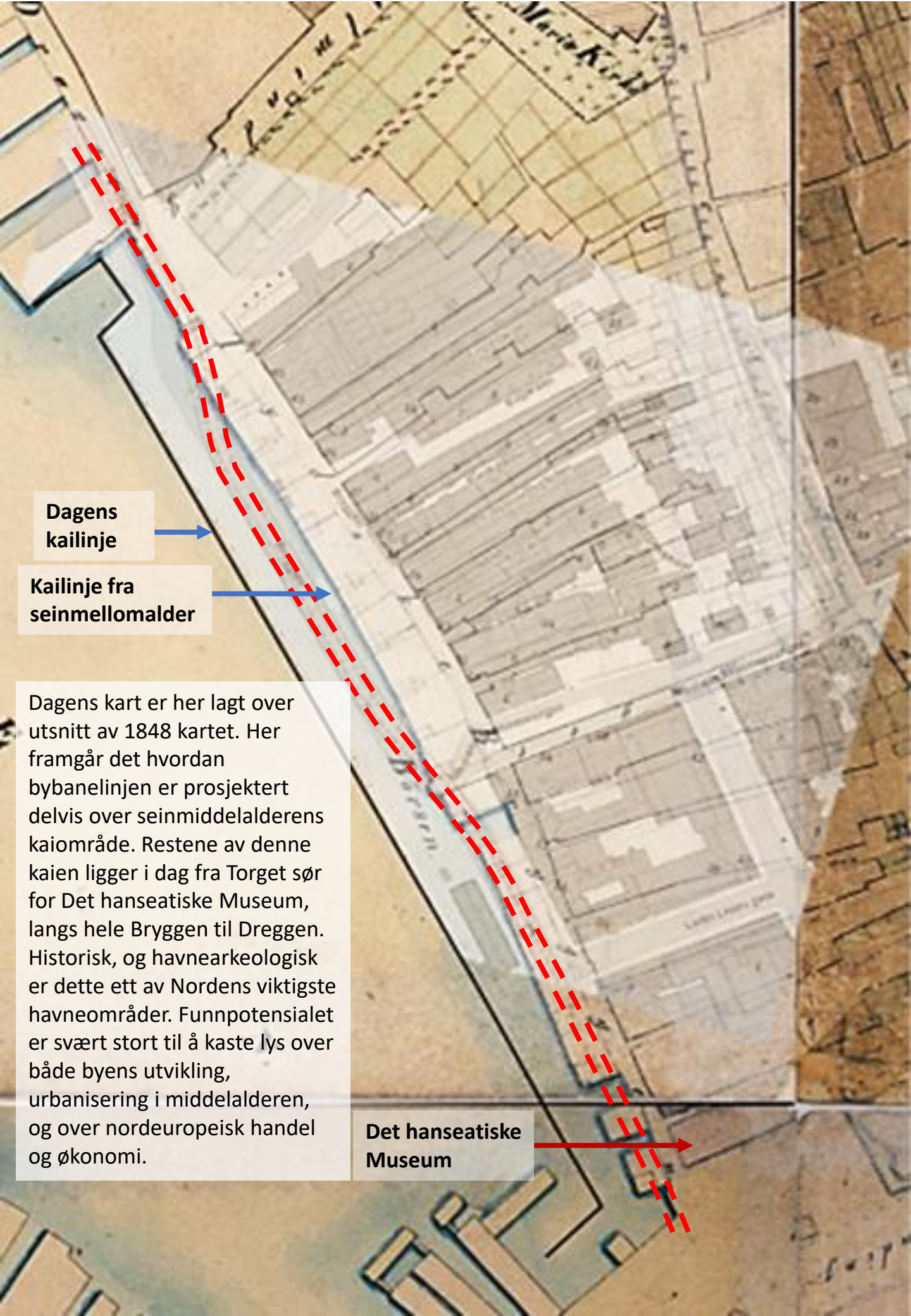

Dagens kart er her lagt over utsnitt av 1848 kartet. Her framgår det hvordan bybanelinjen er prosjektert delvis over seinmiddelalderens kaiområde. Restene av denne kaien ligger i dag fra Torget sør for Det hanseatiske Museum, langs hele Bryggen til Dreggen. Historisk, og havnearkeologisk er dette ett av Nordens viktigste havneområder. Funnpotensialet er svært stort til å kaste lys over både byens utvikling, urbanisering i middelalderen, og over nordeuropeisk handel og økonomi.

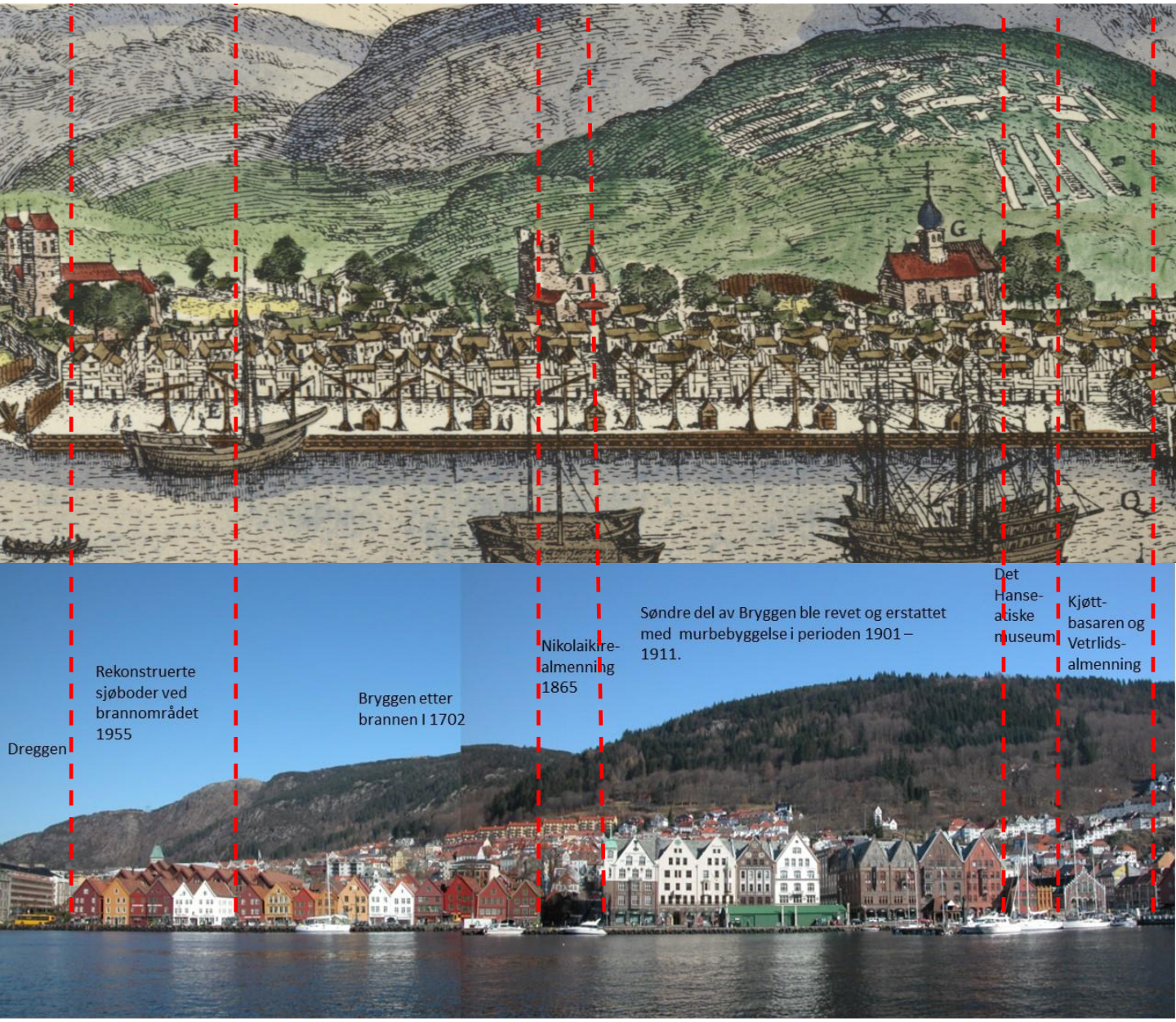

Det særlige for strukturen i Bryggeområdet er at den trekker opp hovedlinjene i en by fra den store bydanningsperioden i Nord Europa mellom ca. 900 og 1300. De fleste av disse byene var havnebyer enten de lå ved elver eller i et kystlandskap. Det spesielle for Bergen er at denne sammenhengen kan oppleves i dagens bylandskap. Kontakten mellom bebyggelse og havnen, det som var avgjørende for byens opprinnelse og videre utvikling helt fram til 1900-tallet, er fremdeles intakt. Over: utsnitt fra Braun und Hoegenberg, Scholeusstikket ca. 1580. Under: foto: G. A. Ersland 2005.

Over: Det hanseatiske kontoret i London lå midt i byen i middelalderen, her vist på William Smiths London-panorama fra 1588 (utsnitt). Kontoret lå innenfor den blå sirkelen. Til høyre ligger Tower og vokter innseiling til byen.

Under: Det hanseatiske kontoret i Bergen på Scholeus stikket fra 1580 (utsnitt). På samme måte som i London, lå også Bergen-kontoret midt i middelalderbyen, som Tower på illustrasjonen over vokter innseilingen til London, ligger Bergenhus ved innseilingen til Bergens havn.

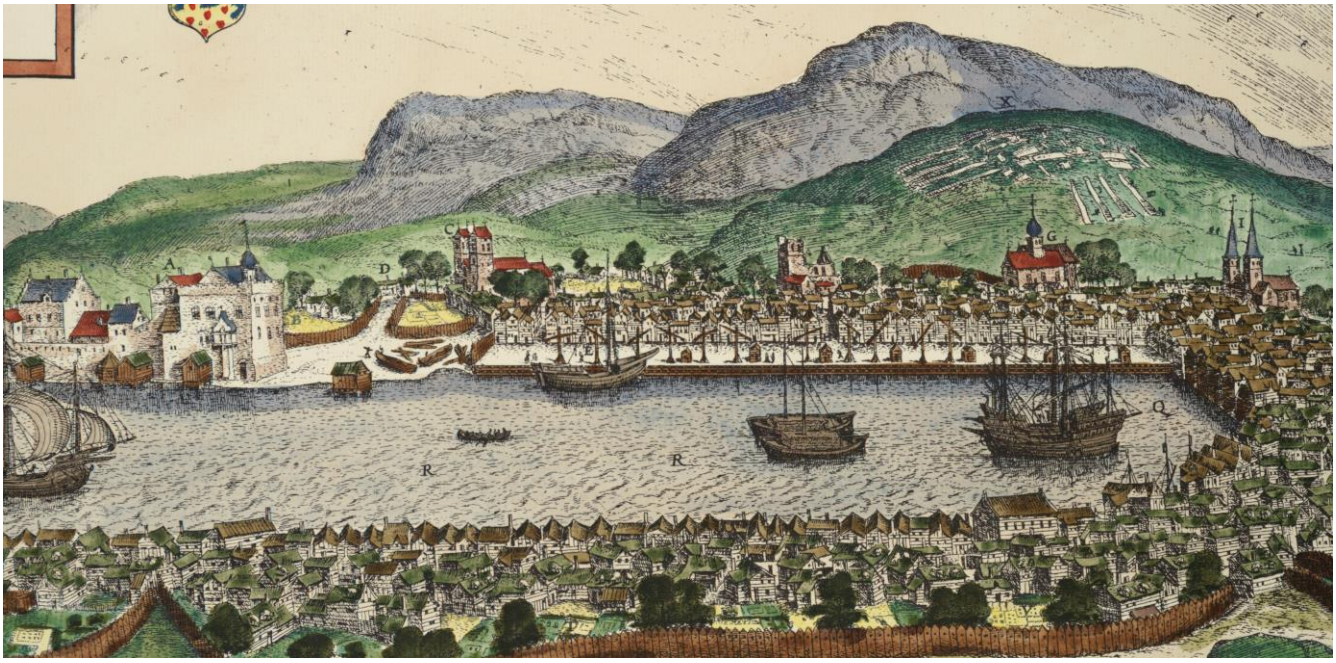

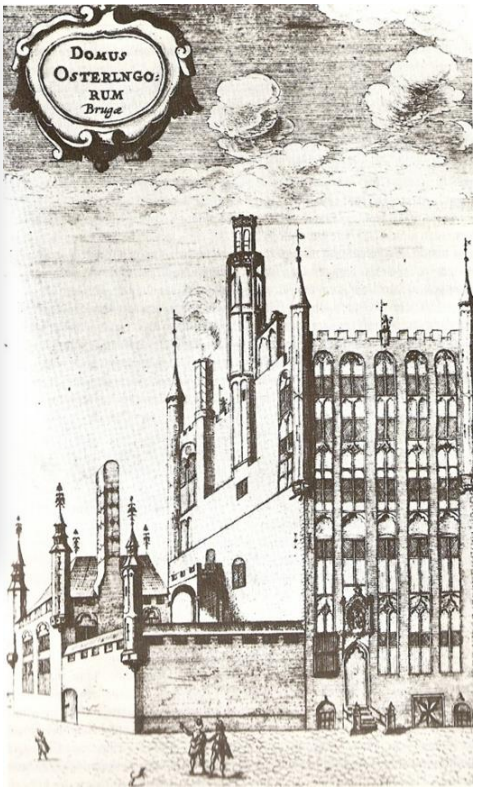

Bryggen ble innført på UNESCOs verdensarvliste fordi det er et minne om en tapt handelskultur. Det hanseatiske handelssystemet dominerte Nord-Europa i perioden ca. 1300 – 1500. Hundrevis av tyske byer og handelskolonier i andre områder, inngikk i et nettverk av handelsruter. De viktigste koloniene ble kalt kontorer, og det var fire av dem, ett i Novgorod, ett i Brügge, ett i London og ett i Bergen. Kontoret i Novgorod ble stengt i 1494. På bildet øverst til høyre ser vi en hvit buerekke som viser området der Novgorod kontoret lå, men all bebyggelse her ble ødelagt under 2. verdenskrig. Kontoret i Brügge ble flyttet til Antwerpen i 1540-årene. På tegningen over ser vi Det hanseatisk kontorets adminstrasjonshus slik det en gang stod i Brügge. Kontoret i London ble stengt i 1598, og bygningene ødelagt den store Londonbrannen i 1666. I dag ligger Cannon Street Station der Det hanseatiske London kontoret lå, bildet i midten (foto: G. A. Ersland 2005). Det hanseatiske kontoret i Bergen bestod til 1760-årene, og den tradisjonelle handelen ble videreført av kjøpmenn med bergensk borgerskap til midten av 1800-tallet. Kontoret i Bergen ble derfor den hanseatiske handelens siste utpost, og Bryggen har en særlig viktig rolle i å formidle det som en gang var Nord-Europas viktigste organiserte handel (foto: G. A. Ersland 2005).